

Włodzimierz Tetmajer. Korzenie

Informacje o autorce: dr inż., emerytowany pracownik naukowo-dydaktyczny w Instytucie Inżynierii i Gospodarki Wodnej Politechniki Krakowskiej

Information about the author: DEng, retired researcher and lecturer at the Institute of Engineering and Water Management, Kraków University of Technology

Abstrakt: Artykuł jest poświęcony korzeniom rodzinnym Włodzimierza Tetmajera ze strony jego ojca Adolfa. Przedstawiono w nim hipotezy dotyczące pochodzenia polskiej linii Tetmajerów, działalność patriotyczną członków rodziny, ich udział w powstaniach, a także pola działalności zawodowej. Nieco więcej miejsca poświęcono Józefowi i Ludwигowi Tetmajerom – naukowcom o znaczących osiągnięciach, którzy uprawiali dziedziny ściśle. Wspomniano także o dwóch ważnych w życiu artysty kobietach z rodziny Tetmajerów, a mianowicie o Marii Kostkowej – kuzynce Włodzimierza, oraz Klementynie Olcynskiej – jego ciotce.

Włodzimierz Tetmajer. The Roots

Abstract: The paper discusses the paternal family roots of Włodzimierz Tetmajer, exploring his father Adolf's ancestry. The author formulates a number of hypotheses about the origins of the Polish line of the Tetmajer family, the patriotic engagement of various family members, their participation in national uprisings, as well as fields of their professional activity. The personages of two of Włodzimierz's male relatives in particular – Józef and Ludwig Tetmajer, scientists of outstanding achievements in their fields – are presented with much detail. Two of the artist's female relatives who played a significant role in his life, namely his cousin Maria Kostkova, and his aunt Klementyna Olcynska, are also mentioned in the paper.

Słowa kluczowe: genealogia rodu Tetmajerów, Włodzimierz Tetmajer, Józef Tetmajer, Ludwig Tetmajer

Keywords: genealogy of the Tetmajer family, Włodzimierz Tetmajer, Józef Tetmajer, Ludwig Tetmajer

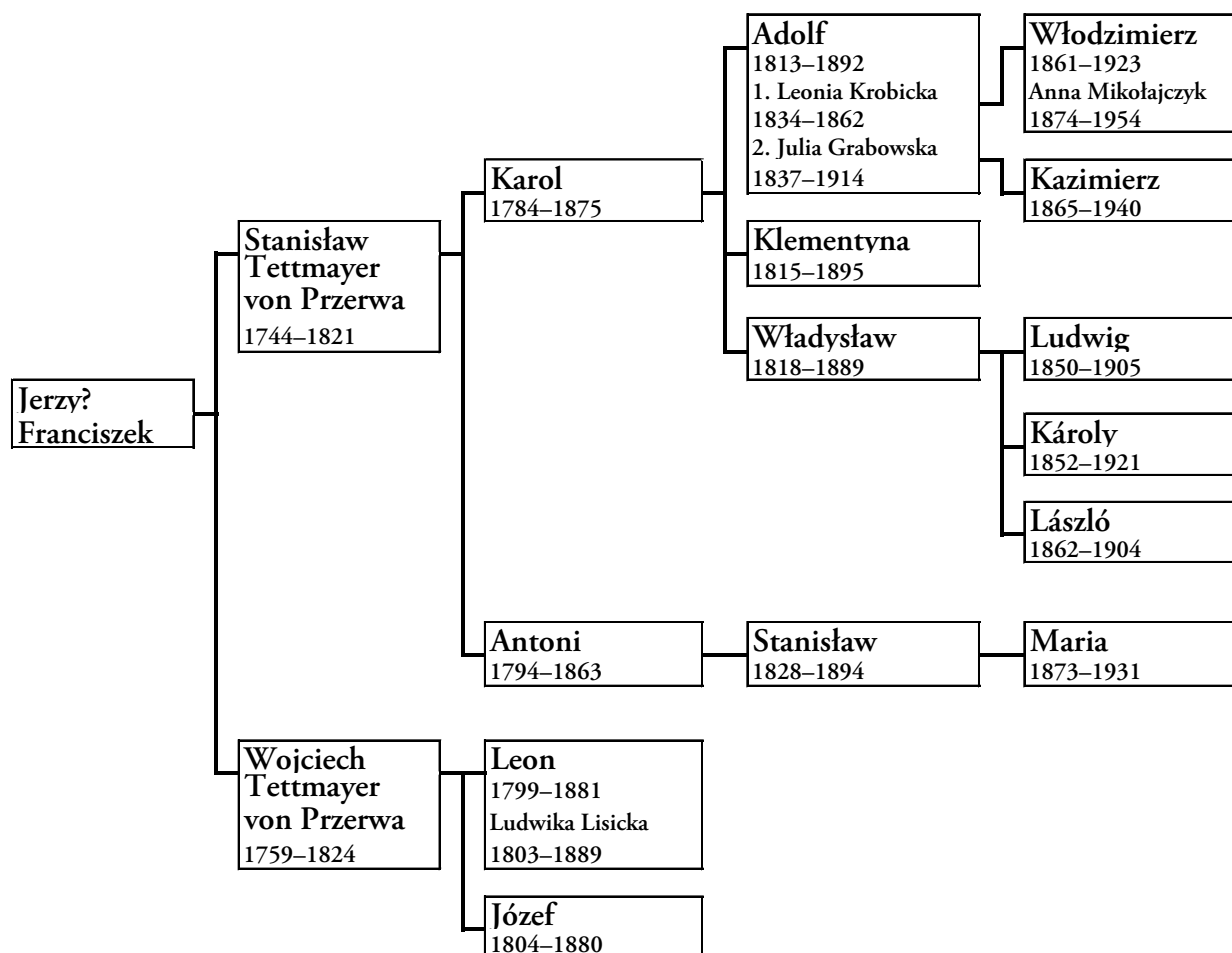

Włodzimierz Tetmajer; fot. z archiwum rodzinnego Tetmajerów

Korzenie Włodzimierza Tetmajera...¹. Pierwsze skojarzenia, trochę za sprawą dotąd bardziej znanego, młodszego, przyrodniego brata, Kazimierza – poety, to Ludźmierz, a także ojciec obu braci, marszałek powiatu nowotarskiego Adolf Przerwa-Tetmajer², o którym pamięć pod Tatrami trwa – co roku 1 listopada pod tablicą na grobowcu we-

¹ Autorka jest wnuczką Włodzimierza Tetmajera.

² *Polski słownik biograficzny* (dalej cyt. PSB): Tetmajer Adolf (1813–1892). Hasło oprac. Mikołaj Getka-Kenig. Z. 217 (T. 53/2). Warszawa 2021, s. 320–321. Przydomek Przerwa figuruje już w dokumencie z 1790 r. W aktach urodzenia członków rodziny

Uproszczony schemat drzewa genealogicznego rodziny Tetmajerów, oprac. Zofia Gręplowska

teranów powstań na krakowskim cmentarzu Rakowickim, w którym Adolf jest pochowany, leży zielona gałązka od Związku Podhalan. Ale korzenie sięgają przecież głębiej i dalej. Warto więc przypomnieć przedstawicieli rodu Tetmajerów³, choćby tylko wybranych, którzy widnieją na powyższym, uproszczonym schemacie drzewa genealogicznego tego rodu.

Dłaczego figurują na nim tylko dwie kobiety o panieńskim nazwisku Tetmajer: Klementyna i Maria? Po pierwsze dlatego, że z przeprowadzonego przeze mnie pobieżnego rachunku wynika, że w dawnych czasach w rodzinie Tetmajerów rodziło się mniej dziewczynek niż chłopców.

Tę statystykę poprawił dopiero Włodzimierz, ojciec aż siedmiu córek.

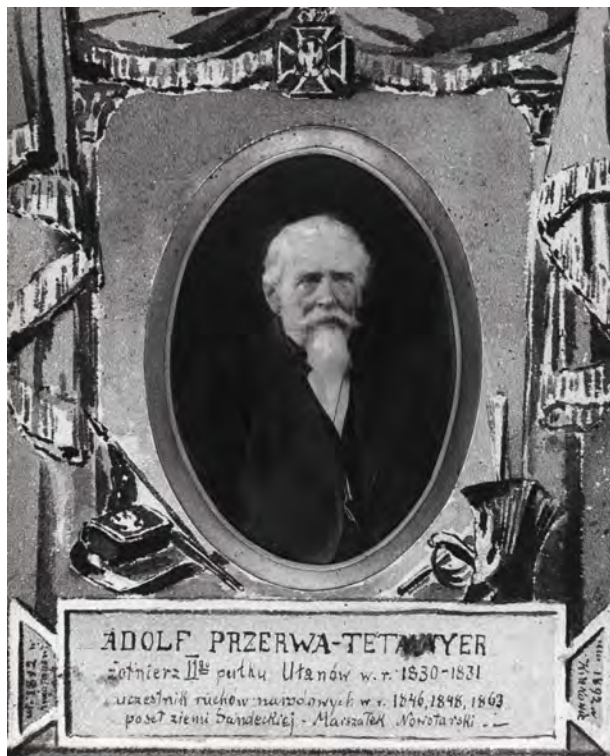
Drugi powód jest jednak poważniejszy. Otóż o tych dawnych pannach Tetmajerównych wiemy niewiele. Znamy zaledwie nazwiska ich przyszłych mężów, daty życia i zapomniane już często, choć ładne imiona, takie jak np. Julianna czy Ludwika.

Przechodząc do początków polskich Tetmajerów, trzeba zaznaczyć, że kryją one jeszcze kilka tajemnic. Według przekazu rodzinnego protoplastą polskiej linii Tetmajerów był Jerzy pochodzący z Kurlandii. Jednak jakiś czas temu odnaleziony został dokument z 1793 roku, pisany przez syna

z początku XIX w. – dalszej i bliższej – z reguły występuje nazwisko Tetmajer, ale czasem zdarza się Tettmayer, Tetmayer. W niektórych z tych akt można zobaczyć zapis de Przerwa, a w dokumentach niemieckiej linii von Przerwa. Ostatecznie członkowie rodziny, zwłaszcza polskiej gałęzi, pisali się Przerwa-Tetmajer – oficjalnie, bo często na co dzień pomijali przydomek. Tak było także w przypadku Włodzimierza, który w dokumentach widnieje jako Przerwa-Tetmajer, lecz nie używał członu Przerwa, a obraży sygnował WT. W świadectwach ślubu wszystkich córek Włodzimierza jest Przerwa-Tetmajer, ale w szkołach i później funkcjonowały one jako Tetmajerównie, albo z Tetmajerów. W literaturze Tetmajerowie, zarówno przodkowie Włodzimierza, jak i jego zstępni, występują często bez przydomka.

Konsekwentnie używał go natomiast Kazimierz – poeta. PSB. Z. 218 (T. 53/3). Warszawa 2021: Tetmajer Józef (1804–1880). Hasło oprac. Elżbieta Orman, s. 323–325; Tetmajer Karol (1784–1875). Hasło oprac. Mikołaj Getka-Kenig, s. 325–326; Tetmajer Kazimierz (1865–1940). Hasło oprac. Wiktor Czernianin, s. 326–335; Tetmajer Włodzimierz (1861–1923). Hasło oprac. Joanna Daranowska-Łukaszewska, s. 337–346; Stoksik Janina: Tetmajerowie. Rodzina pisarzy, poetów, powstańców, spiskowców i... geodetów. „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2015, t. 21, s. 75–98.

³ Zieliński Jan: *Ludwig von Tetmajer Przerwa 1850–1905. Gründer der EMPA, Pionier der Materialprüfung und -forschung*. Meilen 1995.

Adolf Przerwa-Tetmajer; fot. z archiwum rodzinnego Tetmajerów

Józef Tetmajer; fot. z archiwum rodzinnego Tetmajerów

owego domniemanego Jerzego, Stanisława, w imieniu także jego braci (Aleksandra i Wojciecha), w którym podaje on, że ojciec ich to Franciszek pochodzący z Litwy. Na margine-

Władysław Tetmajer; reprodukcja za: Zieliński Jan: *Ludwig von Tetmajer Przerwa 1850–1905. Gründer der EMPA, Pionier der Materialprüfung und -forschung*. Meilen 1995, S. 23

się – pismo to związane jest ze staraniami braci o potwierdzenie szlachectwa, które uzyskali od cesarza Franciszka II Habsburga rok później, tzn. w 1794 roku.

Nie jest znane miejsce, w którym prapradziad Włodzimierza osiadł. Niewykluczone, że był to Lwów lub Tarnów. Nie wiadomo też dokładnie, kiedy przybył na ziemie polskie. Można tylko przypuszczać, że miało to miejsce w połowie XVIII wieku.

Te szczegóły są jednak może mniej ważne niż fakt, że Tetmajerowie w nowym miejscu poczuli się dobrze, u siebie, bo szybko się zasymilowali i stali się polskimi patriotami, choć byli przybyszami o obcym nazwisku, które wówczas pisano jeszcze przez dwa t i y (Tettmayer).

Tę patriotyczną postawę przejęły kolejne pokolenia Tetmajerów. Wielu ich przedstawicieli w rodzinnej pamięci zapisało się więc przede wszystkim jako żołnierze. Walczyli w powstaniu listopadowym (Adolf, Antoni i Józef) bądź w węgierskim (Stanisław), spiskowali przeciw zaborcom (Adolf, Józef i August), wspomagali powstanie styczniowe (Adolf, Stanisław i August). Płacili zresztą za to wysoką cenę rewizji, aresztowań, konieczności emigracji, a także ran. Przykładowo Adolf, ojciec Włodzimierza, do końca życia zmagał się ze skutkami ciężkich ran, jakich doznał w 1831 roku w bitwie pod Iganiami. Na starość te rany na nogach mu się otwierały, przysparzały bólu i utrudniały chodzenie.

Podejrzewam, że ciekawa, a nawet zaskakująca może być dla czytelnika odpowiedź na pytanie, kim ci dawni Tetmajerowie byli z zawodu, jakie mieli wykształcenie. Najbliżsi Włodzimierzowi, czyli jego ojciec Adolf, dziadek Karol

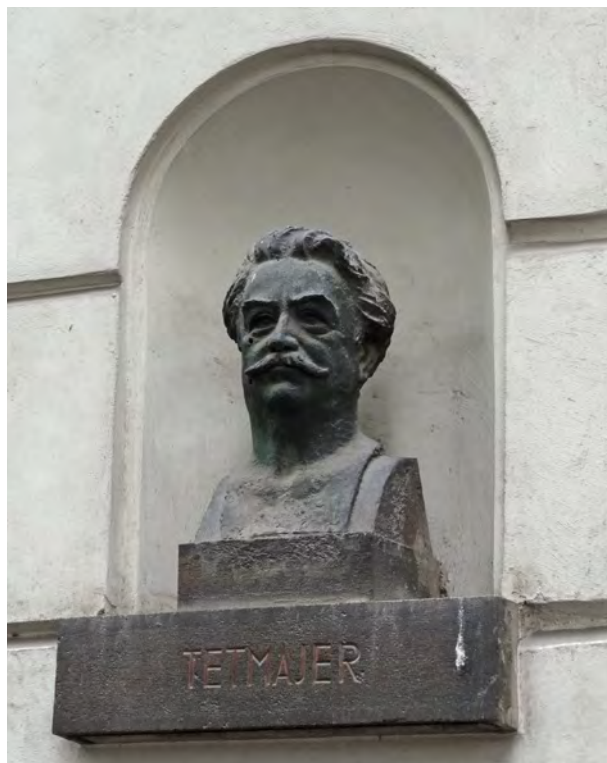

Ludwig Tetmajer; reprodukcja za: Zieliński Jan: *Ludwig von Tetmajer Przerwa 1850–1905. Gründer der EMPA, Pionier der Materialprüfung und -forschung*. Meilen 1995, S. 66

i pradziadek Stanisław, byli prawnikami, brat pradiadka Aleksander był lekarzem, natomiast pozostali mieli umysły ścisłe. Wojciech i Antoni byli geometrami, dziś powiedzielibyśmy geodetami. Stryj Włodzimierza, Władysław, i jego najmłodszy syn László pracowali w hutnictwie: Władysław był dyrektorem huty, a László – uznawany za jednego z najwybitniejszych przedstawicieli węgierskiego hutnictwa żelaza przełomu XIX i XX wieku – projektantem pieców martenowskich. Drugi z synów, Károly, był inżynierem mechanikiem. Natomiast trzeci z kuzynów Włodzimierza, Ludwig i żyjący w XIX wieku Józef – naukowcami również z dziedzin ścisłych.

Wspomniany Józef Tetmajer, powstaniec listopadowy, spiskowiec, w obawie przed aresztowaniem wyemigrował do Francji i osiadł w Paryżu. Początkowo pracował jako budowniczy dróg i mostów, ale jego pasją była matematyka. W Paryżu opublikował większość swoich prac z tej dziedziny. Pod koniec życia, po 40 latach emigracji, wrócił w rodzinne strony, zamieszkał w Krakowie, został członkiem Akademii Umiejętności, która wydała jego ostatnie prace. W historii matematyki zapisał się jako pierwszy, który użył szeregów zbieżnych do wyprowadzania wzorów wyrażających pierwiastki równań algebraicznych.

⁴ Jan Kostka (1877–1945), absolwent Politechniki Lwowskiej, pracował na kolei w latach 1905–1920; studiował malarstwo we Lwowie prawdopodobnie w jednej ze szkół prywatnych, w latach dwudziestych brał udział w wystawach krakowskiego Związku Polskich Artystów Plastyków.

Popiersie Ludwiga Tetmajera, fot. Marek Gręplowski

Najstarszy syn Władysława, Ludwig, swoje życie związał natomiast ze Szwajcarią i Austrią, dając początek austriacko-szwajcarskiej gałęzi rodziny.

Ludwig był pionierem w dziedzinie badań laboratoryjnych nad właściwościami fizycznymi i mechanicznymi materiałów konstrukcyjnych, w tym stali, której wykorzystanie w budownictwie było w owych czasach nowością. Na słynnej Politechnice w Zurychu Ludwig założył działający po dziś dzień Federalny Instytut Badań Materiałowych⁴. Na początku XX wieku przeniósł się jednak na Politechnikę Wiedeńską. Został nawet jej rektorem. Wśród popiersi najwybitniejszych profesorów tej uczelni, które zdobią jej dziedziniec, znajduje się także popiersie Ludwiga.

O Ludwigu jako naukowcu dowiedziałam się w czasie studiów na Politechnice Krakowskiej w latach siedemdziesiątych XX wieku, kiedy to na jednym z wykładów wspomniano o wzorze nazwanym jego nazwiskiem, a więc o wzorze Tetmajera na naprężenie krytyczne przy niesprężystym wyboczeniu pręta.

Z Ludwigiem wiąże się też rodzinna anegdota. Otóż jak wiadomo Włodzimierz malarstwo studiował także w Wiedniu. Wówczas odszukał go tam jego kuzyn Ludwig. Włodzimierz odmówił jednak dalszych z nim spotkań, uważając, że ten niemieckojęzyczny krewny jest przedstawicielem kraju zaborcy i w związku z tym on – Włodzimierz – żadnych kontaktów z nim mieć nie chce.

Wiele lat później, już po śmierci Włodzimierza, w Bronowicach zjawiał się syn Ludwiga, August Helmar, z pewną propozycją. Mieszkał on wówczas w należącym do niego zamczku Geiersberg, górującym nad urokliwą, małą miejscowością Friesach w Karyntii (Austria).

Włodzimierz Tetmajer, *Maria z Tetmajerów Kostkowa*, po 1910, olej, tektura; wł. rodziny

Ludwig postanowił udostępnić ten zamek wszystkim Tetmajerom, urządzając w nim rodzaj rodzinnego domu wypoczynkowego. Do Bronowic, na Tetmajerówkę, przysłał więc zaproszenie wraz z dokładnymi wskazówkami, jak dojechać z Krakowa do Friesach. Podejmujące go dwie najstarsze córki Włodzimierza Jadwiga (Isia) i Julianna Anna (Hanka), które były wierne poglądom zmarłego niedawno ojca, za zaproszenie podziękowały, ale przyjazdu do Friesach odmówiły. Natomiast August Helmar w napisanej przez siebie historii rodu Tetmajerów (tytuł oryg. *Geschichte der Familie von Tetmajer*) zawarł zdanie, z dzisiejszej perspektywy może trochę zabawne, a w każdym razie mocne: „Winny rozluźnieniu stosunków z tą wybitną gałęzią polskich Tetmajerów jest nadmierny narodowy szowinizm tych ludzi, który nie pozwala im na utrzymywanie kontaktów z osobami niemieckojęzycznymi”.

Zawody, jakie uprawiali Tetmajerowie, wskazują, że nie mieli oni uzdolnień artystycznych. Włodzimierz był więc wyjątkowy – był pierwszym w tej rodzinie artystą malarzem. Jego przodkowie mieli natomiast skłonność do pióra.

Stanisław, pradziadek Włodzimierza, był autorem przekładu powieści Christopa Martina Wielanda *Sokrates mainomenos oder die Dialogen des Diogenes von Sinope. Aus einer alten Handschrift*, który ukazał się we Lwowie pod tytułem *Sokrates mainomenos czyli rozmowy Diogenesa z Synope z Wielanda na polski język przełożone*.

Karol, dziadek Włodzimierza, pisał komedie i wierszowane bajki, a Józef, matematyk, był m.in. autorem wierszy opiewających piękno Tatr oraz słów pieśni popularnej

Stanisław Wyspiański, *Klementyna z Tetmajerów Olcynwierowa*, 1894, pastel, papier; reprodukcja za: Agra Art [online]. [dostęp 2 lutego 2024]. Dostępny w internecie <https://galeria.agraart.pl/autor/318/stanislaw-wyspianski#search>

wśród powstańców listopadowych *Jak wspaniała nasza postać, kiedy w słońcu błyszczy stal*.

Adolf, ojciec Włodzimierza, napisał rozprawę *Dolina Nowotarska pod względem stosunków klimatycznych, rolniczych i przemysłowych*, jest też autorem niepublikowanych „Wspomnień bitew stoczonych na polach Mazowsza w roku 1831”.

Ludwig był autorem kilkunastu prac z dziedziny mechaniki budowli, wytrzymałości materiałów budowlanych oraz metod ich badań. Łászló napisał książkę o kształceniu zawodowym w górnictwie i hutnictwie, a Károly o obsłudze kotłów parowych.

Myszę, że te geny pisarskie Tetmajerów skumulowały się w Kazimierzu, młodszym, przyrodnim bracie Włodzimierza, powodując wybuch jego talentu poetyckiego i prozatorskiego. Trochę tych genów odziedziczył chyba jednak też Włodzimierz, bo przecież pisał nie tylko teksty publicystyczne, polityczne, ale także poruszające wiersze, poemat *Ractawice* czy nastrojowe opowiadania.

Czas, by parę zdań poświęcić wspomnianym na początku dwóm ważnym w życiu Włodzimierza kobietom z rodziny Tetmajerów. Pierwsza z nich to Maria z Tetmajerów Kostkowa. Jak widać na schemacie, jej pokrewieństwo z Włodzimierzem było odległe – ich najbliższym wspólnym przodkiem był ich pradziad Stanisław. A jednak tych dwoje łączyła serdeczna przyjaźń.

Maria 1° Kołodziejska wraz ze swoim drugim mężem Janem Kostką, *notabene* inżynierem kolejowym z zawodu, ale

Włodzimierz Tetmajer w wieku młodzieńczym, portret; fot. w zbiorach MNK, nr inw. MNK XX-f-19760, reprodukcja za: <https://zbiory.mnk.pl/pl/wyniki-wyszukiwania/katalog/327029>

także artystą malarzem⁵, mieszkała w Krakowie przy ulicy Blich 6. To u niej Włodzimierz spędził ostatnią w swoim życiu zimę. Dopiero na same święta Bożego Narodzenia 1923 roku przeniósł się do córki Klementyny, u której zmarł w drugi dzień tychże świąt. Co niezwykle, przyjaźń między Marią i Włodzimierzem przenosiła się przez dziesięciolecia na kolejne pokolenia obu rodzin i łączy je po dziś dzień.

Drugą ważną kobietą w życiu Włodzimierza była Klementyna z Tetmajerów Olcynwierowa, siostra Adolfa, czyli ciotka Włodzimierza. Kochała swojego bratanka miłością bezwarunkową.

W pamięci rodziny zapisała się jednak dobrze przede wszystkim dlatego, że serdecznie przyjęła żonę Włodzimierza, Annę, i stała przy młodych od dnia ich ślubu wbrew ostracyzmowi ze strony krakowskiej socjety, jaki dotyczył

ich początkowo, i wbrew niechętnemu stosunkowi do tego związku rodziców Włodzimierza, szczególnie ojca.

Wspomniana jedna z córek Włodzimierza, która imię otrzymała na cześć ciotki Olcynwierowej, a więc Klementyna, w latach pięćdziesiątych XX wieku spisała swoje wspomnienia. Kilka zdań poświęciła w nich relacji swojego ojca i jego ciotki, którą autorka wspomnień nazywa babcią Klementyną. Przytoczę ten fragment, choć anegdota ma lekko frywolny charakter.

„Babcia Klementyna miała dworek w ogrodzie przy rogu ulicy Łobzowskiej i Garbarskiej⁶. Dworek ten był parterowy, łatwo więc było przeskoczyć ogrodzenie i dostać się do wnętrza – zwłaszcza w lecie, gdy okna były otwarte. Często też Ojciec mój korzystał z tej drogi za swoich kawalerskich czasów. Opowiadał nieraz, jak zabłamuciwszy się z kolegami w jakimś lokalu kawiarnianym, zabierał ich ze sobą i przez okna dostawali się do wnętrza tak, że nawet nikt z domowników o tym nie wiedział, bo dom był pogrążony we śnie. Raz, po jakiejś birbantce w ten właśnie sposób dostali się do domu ciotki Klementyny, a że był upał, rozebrawszy się do naga ułożyli się pod fortepianem. Rano wchodzi tam ciotka Klementyna i widzi nagusów, którzy zapomniawszy, że są bez ubrania zrywają się, by się szarmancko ciotce przedstawić. Babcia miała wiele uciechy z takich niespodzianek i wybaczała bratankowi wszelkie wyskoki”.

Zakończę więc fotografią młodziutkiego, niefrasobliwego Włodzimierza, który stał się cenionym artystą, poważnym politykiem, a wierny swoim korzeniom dobrze przysłużył się Polsce.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Tetmajer August Helmar: „Geschichte der Familie von Tetmajer”, rkps, w archiwum Jana Zielińskiego

Opracowania

Hoesick Ferdynand: *Powieść mojego życia. Dom rodzicielski. Pamiętniki*. T. 1. Wrocław 1959

Polski słownik biograficzny: Tetmajer Adolf (1813–1892). Hasło oprac. Mikołaj Getka-Kenig, Z. 217 (T. 53/2). Warszawa 2021, s. 320–321; Z. 218 (T. 53/3). Warszawa 2021: Tetmajer Józef (1804–1880). Hasło oprac. Elżbieta Orman, s. 323–325; Tetmajer Karol (1784–1875). Hasło oprac. Mikołaj Getka-Kenig, s. 325–326; Tetmajer Kazimierz (1865–1940). Hasło oprac. Wiktor Czernianin, s. 326–335; Tetmajer Włodzimierz (1961–1923). Hasło oprac. Joanna Daranowska-Lukaszewska, s. 337–346

Stoksik Janina: *Tetmajerowie. Rodzina pisarzy, poetów, powstańców, spiskowców i... geodetów*. „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2015, t. 21, s. 75–98

Zieliński Jan: *Ludwig von Tetmajer Przerwa 1850–1905. Gründer der EMPA, Pionier der Materialprüfung und -forschung*. Meilen 1995

⁵ Dzisiaj adres tego dworku byłby: Garbarska 5. Dworek ten opisuje Ferdynand Hoesick: „mieszkanie jej, złożone z szeregu niskich pokoików, umeblowane w stylu bidermajerowskim, zupełnie robiło wrażenie siedziby wiejskiej. Cóż dopiero, gdy z salonu wychodziło się wprost do ogrodu pełnego drzew owocowych! Zapominało się całkiem, że się jest w mieście, a miało się uczucie, że się jest na wsi”, cyt. za: Hoesick Ferdynand: *Powieść mojego życia. Dom rodzicielski. Pamiętniki*. T. 1. Wrocław 1959, s. 432.